

*Функционално-семантичните микрополя  
на резултативността в съвременния български  
и в съвременния чешки език (опит за моделиране  
и синхронен конфронтативен анализ)*

Стилиян Стойчев (София)

Целта на статията – представяне в синтезиран вид на резултатите от проведеното синхронно-контрастивно изследване на резултативността в съвременния български и чешки език. Предметом на изследването са някои особености на резултативността в проявата на езиковата асиметрия между двата сопоставяеми езика, а обектът – потенциалните морфологични, синтаксични и лексични резултативи, оформящи ядрото или периферията на двата моделируеми резултативни функционално-семантични микрополя.

The aim of the paper is to cogently present the results of a synchronic contrastive analysis of resultativeness in contemporary Bulgarian and Czech. The features of structural asymmetry between the two languages in the field of resultativeness are discussed on the basis of the potential morphological, syntactic and lexical resultatives, which build up the core and periphery of the two functional-semantic micro-fields of resultativeness.

*Ключови думи:* български език, чешки език, междуезикова асиметрия, резултативност, функционален еквивалент, функционално-семантично микрополе

Сред многобройните прояви на езикова асиметрия между съвременния български и съвременния чешки език се нарежда и изразяването на семантичния признак ‘резултативност’. Издирвайки потенциални чешки функционални еквиваленти на българския морфологичен резултатив в рамките на едно по-системно проучване на резултативността в двата езика и съставяйки във връзка с това функционалноеквивалентни ветрила на десетки и стотици български резултативни глаголни словоформи<sup>1</sup>,

---

<sup>1</sup> Езиковият материал за проучване на чешките функционални еквиваленти на българския морфологичен резултатив е ексцерпиран основно от българо-чешкия и чешко-българския паралелен корпус към Чешкия национален корпус, (Паралелен корпус – InterCorp), но също и от чешкия национален корпус (Корпус – SYN2010, 2010), както и от Интернет.

имахме възможност не само да се убедим в изключително голямото разнообразие от езикови средства за тази цел в съвременния чешки език, но и да установим немалък брой функционални еквиваленти на българския морфологичен резултатив в самия български език. Така постепенно се очертаха и съответните функционално-семантични микрополета на резултативността в двата съпоставяни езика, а заедно с тях и идеята те да бъдат подложени на синхронен конфронтативен анализ.

## 1. Теоретична основа и терминологичен апарат

Преди обаче да пристъпим към същността на въпроса, ще си позволим да дефинираме някои използвани от нас основни понятия.

Както е известно, основен за транслатологията обект на проучване са **преводът** и свързаните с него прояви на т.нар. **междуетикова асиметрия**. И междуетиковата, и вътрешноезиковата асиметрия са следствие от действието на т.нар. *принцип на Карцевски за асиметричния дуализъм на езиковия знак* (Карцевски 1974: 30, Васева, Иванова, Алексиева 1986: 5).

Едно от централните понятия както в транслатологията, така и в контрастивната лингвистика, е понятието **«еквивалентност»**. Доколкото абсолютна еквивалентност между езиците практически не е възможна, **преводната еквивалентност** трябва да се схваща като отношение на съответствие между изразните средства в оригинала и в превода. Когато е налице междуетикова асиметрия и липсва непосредствен преводен еквивалент, преводачът прибегва до други повече или по-малко различни средства, за да може да предаде функционалността на оригинала. В това отношение разработеният от А. Людсканов **«принцип на функционалните еквиваленти»** (Людсканов 1969), по-късно доразвит по оригинален начин от А. Данчев чрез идеята му за т.нар. **«ветрило на функционалните еквиваленти»**, представляващо съвкупност от т.нар. *доминантни, основни допълнителни и периферни допълнителни функционални еквиваленти* (Данчев 2001: 107), е залегнал в основата на теорията и практиката на превода. Според езиковото равнище функционалните еквиваленти могат да бъдат *граматични (морфологични и/или синтактични)* и *лексикални*.

Ще си позволим да илюстрираме казаното с функционалноеквивалентното ветрило на една минимално маркирана с други морфологични значения българска резултативна словоформа:

ПРИМЕРНО  
 ФУНКЦИОНАЛНОЕКВИВАЛЕНТНО  
 ВЕТРИЛО:

Носът (му) (вече) Е ПОЧЕРВЕНЯЛ (Ø / от студ)		1) <i>Nos (mu) (už) zčervenal (Ø / mrazem)</i>
		2) <i>(Jeho) nos (už) JE ZČERVENALÝ (Ø / mrazem).</i>
		3) <i>•Nos (už) MÁ ZČERVENALÝ (Ø / mrazem).</i>
		4) <i>Nos (už) má červeny (Ø / mrazem)</i>
		5) <i>(Jeho) nos (už) je červeny (Ø / mrazem)</i>
		6) <i>Má hejla na nose</i>

Както се вижда, при чешките функционални еквиваленти дори само на тази една единствена българска резултативна словоформа в максимално немаркирания резултативен презенс наблюдаваме конкуренция между нерезултатив и резултатив (срв. морфологичния нерезултатив (акционал) *zčervenal* ‘почервеня’ и синтактичния нерезултатив *je červeny* ‘червен е’ със синтактичния резултатив *je zčervenalý* ‘почервенял е’), от една страна, между претерит и презенс (срв. нерезултативния претерит *zčervenal* ‘почервеня’ с резултативния презенс *je zčervenalý* ‘почервенял е’ или с нерезултативния презенс *je červeny* ‘червен е’), от друга страна, между морфологични и синтактични еквиваленти (срв. морфологичния нерезултатив (акционал) *zčervenal* ‘почервеня’ и синтактичните непосесивен резултатив *nos je zčervenalý* ‘носът е почервенял’ и съответен посесивен резултатив *nos má zčervenalý* ‘носът му е почервенял’), от трета страна, както и между граматични и лексикални (включително фразеологични) функционални еквиваленти (срв. функционалноеквивалентните морфологичен нерезултатив в *nos tu zčervenal mrazem* ‘носът му почервеня от студ’, синтактичен резултатив в *nos má zčervenalý mrazem* ‘носът му е почервенял от студ’ и фразеологичния резултатив в *má hejla na nose* ‘носът му е червен / почервенял от студ’<sup>2</sup>), от четвърта страна.

Друг ключов термин, често използван и по-нататък в нашето изложение, е терминът «**резултатив**». С него наричаме езикови формации (както граматични, т.е. морфологични и/или синтактични, така и лексикални), които означават – най-общо казано – *резултативни факти*<sup>3</sup>.

<sup>2</sup> Фраземата *mít hejla na nose* ‘носът ми е червен / почервенял от студ’ означава буквално ‘на носа ми има червенушка; на носа ми е кацнала червенушка’. Лексикалният компонент *hýl* (колокв. *hejl*) е термин от зоологията – название на птицата *hýl obecný* (Pirihula pirihula) ‘червенушка’.

<sup>3</sup> Представяйки главното значение и употреба на перфекта (наричан от нас резултативен презенс), Р. Ницолова също употребява понятието факт (Ницолова 2008: 294–295).

Резултативи от типа на *сготвил е* и *сготвен е*, *донесъл е* и *донесен е*, *бил е* и *бит е* [в смисъл 'били са го (по принцип)' а не 'бият го (в момента)'] и др. под. илюстрират т. нар. «граматичен резултатив»; по-точен в случая би бил терминът «морфологичен резултатив». Именно морфологичният резултатив в съвременния български език е един от основните обекти на нашето изследване. Другият представител на «граматичния резултатив» – «синтактичният резултатив» – обхваща различни синтактични конструкции от типа на двузначната българска конструкция *имам* + *страдателно причастие* като напр. *имам преведени пет страници* '1. превел съм пет страници; 2. някой ми е превел пет страници'. Типичен пример за синтактичен резултатив са и чешките резултативни конструкции (1) *být* 'съм' + *активен департиципиален адектив на -lý*, напр.: *palec je omrzlý* 'палецът (му) е измръзнал' и (2) *mít* 'имам' + *активен департиципиален адектив на -lý*, например: *palec má omrzlý / má palec omrzlý* 'палецът му е измръзнал'. «Лексикален резултатив» пък представлява всяка лексема, в чието значение е включен признакът 'резултативност' – не само департиципиални адективи като *закостенял / закостенелият*, *зрял / зрелият*, *наситен(ият)* и *потиснат(ият)*, но и различни техни деривати като производни субстантиви от типа на *закостенялост*, *зрялост*, *наситеност* и *потиснатост*, производни наречия от типа на *зряло* и *потиснато* и др. под.

В съгласие с И. Куцаров (Куцаров 1985: 59–62, Куцаров 1993: 49–57, Куцаров 1994: 153–168, Куцаров 2007: 230–231), от чиято теоретична концепция сме изхождали при синхронното изследване на българския морфологичен резултатив, и ние разглеждаме традиционната българска деветчленна темпорална система като изградена от три самостоятелни морфологични категории – тричленната категория «**време**» (с немаркирана грамема «*презенс*» и маркирани грамемии «*претерит*» и «*футурум*»), двучленната категория «**вид на действието**» (с немаркирана грамема «*нерезултатив*» и маркирана грамема «*резултатив*») и двучленната категория «**таксис**» (с немаркирана грамема «*нерелатив (независим таксис)*» и маркирана грамема «*релатив (зависим таксис)*»). В нашето изложение използваме термина «**морфологичен резултатив**» като типологично-транслатологичен по същество синоним на морфологичния термин «**грамема «резултатив»**».

Принципно важна за нашето изследване е **теорията за полето** на А. В. Бондарко. «**Функционално-семантичното поле** представлява езикови групировки, за които са характерни следните черти: 1) наличие на общи инвариантни семантични функции у елементите, образуващи дадена групировка; 2) взаимодействие не само на еднородни, но и на разнородни елементи – граматични и лексикални; 3) структура, в която определяща роля играят следните признаци: а) членение «**център (ядро)**» – **перифе-**

рия»; б) постепенни преходи между компонентите на дадена групировка и компонентите на разни други групировки, частични пресичания, «общии сегменти».)» (Бондарко 1976: 204, срв. и Куцаров 1985: 10).

А. В. Бондарко различава два основни типа **функционално-семантични полета**: (1) **моноцентрично поле** (поле, опиращо се на граматична категория) и (2) **полицентрично поле** (поле, основаващо се върху съвкупността от необразуващи хомогенна структура езикови средства) с два подтипа: (а) **полицентрично поле с компактна структура** и (б) **полицентрично поле с дифузна структура** (Бондарко 1984: 61–62). По-важни за всеки език са онези функционално-семантични полета, чието ядро е изградено от граматична (морфологична и/или синтактична) категория; в периферията му могат да функционират други повече или по-малко разнообразни функционални еквиваленти на ядрената категория – както морфологични в несобствена функция, така и синтактични, или лексикални, та дори и акцентологични. Във всяко поле (макрополе) се очертават по-малки единици – т. нар. микрополета, чийто брой е даден от броя на грамемите в ядрената категория, т.е. всяка грамема е микроядро на функционално-семантично микрополе (Куцаров 1985: 26–30).

С оглед на ограничения обем на статията ще си позволим поотделно да представим изградените от нас модели на резултативните функционално-семантични микрополета в двата съпоставяни езика доста схематично, с минимум примери за отделните ядрени или периферни резултативи и почти без коментар. Основните изводи от синхронния контрастивен анализ на двата резултативни модела ще бъдат представени в заключителната част на статията.

## 2. Модел на функционално-семантичното микрополе на резултативността в съвременния български език

### Резултативно микроядро

Споменатата по-горе двучленна категория «**вид на действието**» с немаркирана грамема «*нерезултатив*» и маркирана грамема «*резултатив*» изгражда макроядрото на функционално-семантичното макрополе на резултативността в съвременния български език, а нейната маркираща грамема «*резултатив*» или морфологичният резултатив – микроядрото на резултативното функционално-семантично микрополе. С други думи, грамемата «*резултатив*» представлява ядрен резултатив. Тя е маркирана както в плана на съдържание със семантичния признак ‘*резултативност*’ – разбиран като ‘*резултативна креация*’ (*нарисувал е – нарисуван е*), ‘*резултативно състояние*’ (*заспал е – приспан е*), ‘*резултативно качество*’ (*погрознял е – загрозен е*) или ‘*резултативна квалификация или експерименталност*’ (*осъждал е – осъждан е*), така и в плана на изразяване

с комплексния маркер <аористна морфема> + <морфема -л-//-н-/-т-> + <спомогателен глагол съм><sup>4</sup>.

Важна особеност на българския морфологичен резултатив е това, че той обхваща и двете грамемии на морфологичната категория «залог» – както немаркираната грамема «актив» (срв., нерезултативния активен презенс *играе* и резултативния активен презенс *играл е*), така и маркираната грамема «пасив» (но с известни уговорки – по-категорично обхваща рефлексивния ѝ вариант, срв. нерезултативния рефлексивнопасивен презенс *играе се* и резултативния рефлексивнопасивен презенс *играл се е*; що се отнася до партципиалния пасив, той според нас е резултативно индиферентен – в един контекст словоформата *игран е* може да бъде употребена като резултативна, т.е. със значение ‘играли са го’, а в друг контекст – като акционална, т.е. със значение ‘играят го’). Друга важна особеност е това, че за разлика от сферата на нерезултативността в сферата на резултативността темпоралната опозиция е редуцирана до двучленна – ‘следходност’ : ‘неследходност’ с главно значение на немаркирания член ‘едновременност’, т.е. че грамемата «**претерит**» е всъщност резултативно индиферентна и че резултативните темпорални грамемии са само две – «**резултативен презенс**» и «**резултативен футурум**», например: *лъгал / лъган е : ще е / бъде лъгал / лъган*. В сферата на зависимия таксис към тях се присъединяват и две релативни резултативни темпорални грамемии – «**релативен резултативен презенс**» и «**релативен резултативен футурум**», например: *бе(ше) лъгал / лъган е : щеше да е / бъде лъгал / лъган*. С оглед на някои съображения от технически характер тук ще се ограничим в рамките на немаркираната модална грамема «**индикатив**».

## Резултативна микропериферия

### А. Морфологични периферни резултативи

В имплициращ резултативност контекст може да се наблюдава морфологичен нерезултатив (акционал) в несобствена употреба като морфологичен периферен резултатив, срв. *Дойдох за помощ* ≈ *Дошъл съм за помощ*<sup>5</sup>; *Идвам за помощ* ≈ *Дошъл съм за помощ*. Освен това в «слаба» за резултатива позиция – например в контекст на лимитиращ темпорален адвербиал – често настъпва резултативна неутрализация, срв. *Дотогава*

<sup>4</sup> Във връзка с формалния показател на грамемата «резултатив» споделяме позицията на В. Маровска (Маровска 2005: 95, 227).

<sup>5</sup> По същество резултативният презенс и претеритът не са корелати нито по признака ‘резултативност’, нито по признака ‘свидетелственост’. При неутрализация и на двата признака обаче според В. Маровска те са на практика взаимозаменяеми. Тази тяхна взаимозаменяемост е особено характерна в рамките на имплициращата признака ‘свидетелственост’ грамема «първо лице» при перфективните резултативни глаголи, а най-често като че ли при глаголите за движение (Маровска 2005: 129).

**ще оздравее** ≈ *Дотогава ще е оздравял*; в «силна» за резултатива позиция – например в контекст на ориентиращ темпорален адвербиал – резултативната опозиция по принцип се запазва, срв. *След седмица ще оздравее* ≠ *След седмица ще е оздравял*.

Като морфологични периферни резултативи биха могли да бъдат разглеждани и трансгресивно употребените причастия, срв. *Яде легнал* ≡ *Легнал е и яде*; *Идва непоканен* ≡ *Идва, без да е поканен / без да са го поканили*;

### В. Синтактични периферни резултативи

Като такива функционират следните синтактични конструкции:

1) *сЪМ. + SUBST<sup>nomen agentis</sup>* : **Фалшификатор е** на доста картини = **Фалшифицирал е** доста картини; **Колко пъти е бил убиец!** = **Колко пъти е убивал!**;

2) *сЪМ. + SUBST<sup>nomen attributivum</sup>* : срв. *Голям страдалец е* = **Много е страдал**; **Галеник е** на съдбата = **Гален е** от съдбата;

3) *имаМ. + Part<sup>pl/m</sup>*<sup>6</sup> : срв. *Той има издържан само един изпит* = **Издържал е** само един изпит; *Той има изгладен<sup>1,2</sup> само една риза* = 1. **Изгладил си е** само една риза 2. *Някой му е изгладил само една риза*; *Той има позволено само едно участие* = **Някой му е позволил / Позволено му е** само едно участие;

4) *имаМ. + SUBST<sup>nomen patientis</sup>* : срв. *Той има позволение само за едно участие* = **Някой му е позволил / Позволено му е** само едно участие; *Той има уговорка с тях по този въпрос* = **Уговорил се е / Уговорен е** с тях по този въпрос;

5) *сЪМ. + ADJ* : срв. *Съвсем е черен* ≈ **Съвсем е почернял**;

### С. Лексикални периферни резултативи

1) **Вербални периферни резултативи** – общорезултативни глаголи като **напиша, сваря, набия** и специалнорезултативни глаголи като **пренапиша, досваря, понабия** (Иванова 1974);

2) **Адективни периферни резултативи** – и активни департиципиални адективи като **отпаднал(ият)**, и пасивни департиципиални адективи като **притеснен(ият), потиснат(ият)** (Георгиева 1983: 53);

3) **Адвербиални периферни резултативи** като **отпаднало, притеснено, потиснато**;

4) **Субстантивни периферни резултативи** – съдържащи доминантния резултативен маркер департиципиални номина арибутива като **страда-**

<sup>6</sup> Конструкцията глагол *има* + пасивен партиципиум е била обект на специално внимание в трудовете на редица българисти като В. Георгиев (Георгиев 1957: 31–59; 1976: 294–311), Й. Пенчев (Пенчев 1968: 173–177), К. Мирчев (Мирчев 1973/1976: 312–315), П. Асенова (Асенова 1987: 149–151), но отношение към тях са вземали и много други българисти като В. Маровска (Маровска 2005: 12–13), Р. Ницолова (Ницолова 2008: 270) и др.

лец – страдалка, избраник – избраница, департиципиалноадективни форма. есенди като *отпадналост, притеснение, потиснатост*, а също и девербални форма. пацієнтіс като *обещание, откритие, цапаница*; както и съдържащи друг резултативен маркер девербални форма. пацієнтіс като *договор, строеж, рисунка*;

5) Вербални стати́ви в несобствена функция като вербални периферни резултативи – *седя* = *седнал съм*, *лежа* = *легнал съм*, *стоя* = *застанал съм*;

6) Субстантивни нерезултативи в несобствена функция като субстантивни периферни нерезултативи – форма. аге́нтіс като *победител, крадец, носач, бояджия*;

7) Адективни, квалитативи в несобствена функция като адективни периферни резултативи – *грозен* ≈ *погрознял* и *загрозен*, *млад* ≈ *подмладил се* и *подмладен*, *студен* ≈ *изстудил се* и *изстуден*.

### 3. Модел на функционално-семантичното микрополе на резултативността в съвременния чешки език

Проблемите на резултативността са познати в чешкото езикознание сравнително отдавна, но въпреки това трудно би могло да се говори за терминологично и още по-малко за концептуално единство (Шимандъл 2000: 70–76). По традиция в чешкото езикознание за **резултативни** се приемат следните формации: (1) *být* + *PART<sup>n/t</sup>* / *ADJ<sup>n(y)/-t(y)</sup><sub>nom</sub>*; (2) *mít* + *PART<sup>n/t</sup>* / *ADJ<sup>n(y)/-t(y)</sup><sub>acc</sub>* и (3) *být* + *ADJ<sup>ly</sup><sub>nom</sub>* (Карлик – Плескалова 2002: 377). Ще си позволим да добавим към тях още една формация<sup>7</sup>: (4) *mít* + *ADJ<sup>ly</sup><sub>acc</sub>*. Безспорно на повече внимание са се радвали съдържащите *пасивен партиципиум на -n/-t* или *пасивен департиципиален адектив на -n(y)/-t(y)* резултативни формации от тип (1) и тип (2); именно те са обект на изследване в инспиративните и превърнали се вече в класически езиковедски статии на В. Матезиус, К. Хаузенблас и др. (Матезиус 1925, Хаузенблас 1963). В по-ново време им е посветена монографията на М. Начева-Марванова (Начева-Марванова 2009).

По наше убеждение ако не като единствено микроядро, то поне като основно микроядро на функционално-семантичното микрополе на резултативността в съвременния чешки език служи морфосинтактичната «глаголна категория резултативно състояние» (*slovesná kategorie výsledného stavu*), най-задълбочено изследвана и наречена така от видния чешки езиковед К. Хаузенблас, привърженик на идеята за автономен категориален характер на чешкия резултатив (Хаузенблас 1963).

<sup>7</sup> Според П. Карлик и Я. Плескалова и тази формация изразява резултативно състояние, но не са склонни да я признаят за синтактична конструкция от ранга на първите три (Карлик – Плескалова 2002: 377). За нас обаче формациите (3) и (4) са също толкова корелативни, колкото и формациите (1) и (2).



Съобразени с някои вече кодифицирани промени в чешката книжовна норма посочените от К. Хаузенблас основни типове на категорията «резултативно състояние» вече изглеждат по следния начин:

*IA Útrata je zaplácena / zaplácená* ‘Консумацията е платена’, *Pracovna je uklizena / uklizená* ‘Кабинетът е разтребен’;

*IB (Za útratu) je zapláceno* ‘(За консумацията) е платено’, *(V pracovně) je uklizeno* ‘В кабинета е разтребено’;

*IC Cíle je dosaženo* ‘Целта е постигната’;

*II A Host má útratu zaplácenu / zaplácenou* ‘Клиентът си е платил консумацията’, *Pracovnu mám uklizenu / uklizenou* ‘Кабинетът ми е разтребен’;

*II B Ten host má už zapláceno* ‘Клиентът си е платил’, *(V pracovně) mám uklizeno* ‘В кабинета ми е разтребено / Разтребено ми е’<sup>8</sup>.

За разлика от съвременния български език с неговото моноцентрично функционално-семантично микрополе на резултативността съвременният чешки език се представя по-скоро с полицентрично резултативно функционално-семантично микрополе с поне три според нас неравностойно оформени резултативни микроядра.

## Резултативни микроядра

### А. Морфосинтактично микроядро

Към него отнасяме конгруентните типове *IA* и *II A* на К. Хаузенблас, които приемаме като оформени в два варианта (непосесивен и посесивен) морфосинтактични ядрени резултативи и които обхващат предимно транзитиви с експлициран обект:

- 1) Морфосинтактичен непосесивен ядрен резултатив *být + PART<sup>n/t</sup><sub>nom</sub>* / *ADJ<sup>n(ý)/-(t)ý</sup><sub>nom</sub>* : *Pokoj je vyvětrán / vyvětraný* ‘Стаята е проветрена’;
- 2) Морфосинтактичен посесивен ядрен резултатив *mít + PART<sup>n/t</sup><sub>acc</sub>* / *ADJ<sup>n(ý)/-(t)ý</sup><sub>acc</sub>* : *Pokoj má vyvětrán / vyvětraný* ‘Стаята му е проветрена’.

### Б. Морфологично микроядро

За такова бихме могли да смятаме сравнително по-нискофреквентните инконгруентни пасивнопартиципиални резултативи, които също са оформени в два варианта (непосесивен и посесивен) и които определено са отишли по-далеч по пътя на морфологизацията си отколкото конгруентните им корелати; те обхващат предимно транзитиви с неексплициран обект:

<sup>8</sup> В съгласие с преобладаващото мнение и ние смятаме, че формациите с неконгруентен пасивен партиципиум (като в типовете *IB*, *IC* и *II B*) са доста по-морфологизирани от формациите с конгруентен пасивен партиципиум или с конгруентен пасивен адектив (като в типовете *IA* и *II A*). В този смисъл типовете *IB*, *IC* и *II B* биха могли да бъдат разглеждани като предикативно употребени вербални словоформи, т.е. като морфологични резултативи, а типовете *IA* и *II A* – като синтактични резултативни конструкции с наченки на морфологизация, евентуално като морфосинтактични резултативи.

- 1) Морфологичен непосесивен безличен ядрен резултатив *být* + *PART<sup>no/-to</sup>* : (*V pokoji*) *je vyvětráno* ‘(В стаята) е проветрено / Проветрено е’;
- 2) Морфологичен посесивен ядрен резултатив *mít* + *PART<sup>no/-to</sup>* : (*V pokoji*) *má vyvětráno* ‘В стаята му е проветрено / Проветрено му е’.

#### В. Синтактично микроядро

То определено е по-слабо развито в сравнение с морфосинтактичното микроядро; изградено е от непосесивни и посесивни конструкции с особено продуктивните активни департиципиални адективи, образувани предимно от безобектни интранзитиви:

- 1) Синтактичен непосесивен активен ядрен резултатив *být* + *ADJ<sup>ly</sup><sub>nom</sub>* : *Palec je omrzlý* ‘Палецът е измръзнал’;
- 2) Синтактичен посесивен активен ядрен резултатив *mít* + *ADJ<sup>ly</sup><sub>acc</sub>* : *Palec má omrzlý* ‘Палецът му е измръзнал’ (Стойчев 2014).

### Резултативна микропериферия

#### А. Морфологични периферни резултативи

- 1) .Нерезултативи в несобствена функция като морфологични периферни резултативи. В «слаба» за резултатива позиция (в контекст на лимитиращ темпорален адвербиал) често наблюдаваме резултативна неутрализация:
  - a) активен индикативен акционал вместо резултатив: срв. двузначното активно изречение *Do rána už prezident problém vyřešil*<sup>1,2</sup> ‘До сутринта президентът реши<sup>1</sup> [акционал] / бе(ше) решил<sup>2</sup> [резултатив] проблема’ в резултативно индиферентен контекст с еднозначно резултативното изречение *Ráno už měl prezident problém vyřešen / vyřešený* ‘Сутринта президентът вече бе(ше) решил [резултатив] проблема’ в „силна“ за резултатива позиция;
  - b) рефлексивнопасивен индикативен акционал вместо резултатив: срв. двузначното рефлексивнопасивно изречение в резултативно индиферентен контекст *Do rána se problém už vyřešil*<sup>1,2</sup> ‘До сутринта проблемът се реши<sup>1</sup> [акционал] / се бе(ше) решил<sup>2</sup> [резултатив]’ с еднозначното пасивнорезултативно изречение в „силна“ за резултатива позиция *Ráno už byl problém vyřešen / vyřešený* ‘Сутринта проблемът вече бе(ше) решен [резултатив]’;
  - c) партиципиалнопасивен индикативен акционал вместо резултатив: срв. *Do rána byl problém (prezidentem) už vyřešen*<sup>1</sup> [акционал] ‘До сутринта проблемът вече бе(ше) решен<sup>1</sup> [акционал] от президента’ ≠ *Do rána byl problém už vyřešen*<sup>2</sup> / *vyřešený* ‘До

сутринта проблемът вече **бе(ше) решен** [резултатив]’ и еднозначно резултативното изречение *Řáno už byl problém vyřešen / vyřešený* [резултатив] ‘Сутринта проблемът вече **бе(ше) решен** [резултатив]’. В «силна» за резултатива позиция (в контекст на ориентиращ темпорален адвербиал) резултативната опозиция по принцип се запазва, срв. *Byl byl včera (policii) zapečetěn* [акционал] ‘Вчера жилището бе(ше) запечатано (от полицията)’ ≠ *Byl byl včera už zapečetěn / zapečetěný* [резултатив] ‘Вчера жилището вече бе(ше) запечатано’. Както се вижда от примерите, агенсът може да бъде изразен само в акционалните партиципиалнопасивни изречения. Освен това акционалният пасив се комбинира с динамични, а резултативният пасив – със статични адвербиали, срв. *Kniha byla (někým) položena* [акционал] *na stůl* ‘Книгата беше сложена [акционал] (от някого) върху масата’ и *Kniha byla položena / položená* [резултатив] *na stole* ‘Книгата беше сложена [резултатив] върху масата’ (Карлик – Некула – Русинова 1995: 525, Грешъл – Карлик 1986: 161–162).

- 2) Трансгресивите също имат отношение към периферията на резултативността, но на този етап ще се абстрахираме от тях заради тяхната изключително ниска фреквентност и архаичност.

#### Б. Синтактични периферни резултативи

Като такива функционират следните синтактични конструкции:

- 1) *být* + *ŠUBST*<sup>voemen, agentis</sup> : срв. *Nikdy nebyl excelentním zpěvákem / excelentní zpěvák* ‘Никога не е бил кой знае какъв певец’ ≈ *Nikdy excelentně nezpíval* ‘Никога не е пял кой знае колко добре’;
- 2) *být* + *ŠUBST*<sup>voemen, attributivum</sup> : срв. *Nikdy nebyl opilec* ‘Никога не е бил пияница’ ≈ *Nikdy se neopil* ‘Никога не се е напивал’;
- 3) *mít* + *ŠUBST*<sup>voemen, patientis</sup> : срв. *Má s nimi úmluvu* ‘Той има уговорка с тях’ ≈ *Je s nimi domluven(y) / (umluvěn(y))* ‘Уговорил се е/Уговорен е с тях’;
- 4) *být* + *po* + *ŠUBST*<sup>voemen, actionis</sup> / *mít* + *po* + *ŠUBST*<sup>voemen, actionis</sup> : *Už je / má po večeri* ‘Вечерял е [букв. след вечеря е]’;
- 5) *mít* + *ŠUBST*<sup>voemen, actionis</sup> + *za sebou* : *Má krizi za sebou* ‘Преодолял е кризата [букв. оставил е кризата зад себе си]’;
- 6) *být* + *ADJ*<sup>voem</sup> / *mít* (+ *ŠUBST*<sup>voem</sup>) + *ADJ*<sup>voem</sup> : срв. *(Jeho) syn je už zdravý / zdravý / Syna už má zdravého* ‘Синът (му) вече е здрав’ с *(Jeho) syn se už uzdravil* ‘Синът (му) вече оздравя/е оздравял’;
- 7) *být* + *ADV*<sup>loci</sup> / *mít* (+ *ŠUBST*<sup>voem</sup>) + *ADV*<sup>loci</sup> : срв. *(Jeho) syn je už vzhůru / Syna už má vzhůru* ‘Синът (му) вече е станал/буден/на крак’ с *(Jeho) syn už vstal / se už probudil* ‘Синът (му) вече стана/е станал / се събуди/се е събудил’.

В. Лексикални периферни резултативи

- 1) Вербални, периферни, резултативи – общорезултативни глаголи като *hodit* ‘хвърля’, *svázat* ‘вържа’, *zazpívat* ‘изпея’ и специално-резултативни като *rozházet* ‘разхвърля’, *ovázat* ‘овържа’, *dozpívat* ‘доизпея’;
- 2) Адективни, периферни, резултативи – пасивни департиципиални адективи като *napsaný* ‘написан(ият)’, *sklíčený* ‘потиснат(ият)’, *pokrytý* ‘покрит(ият), активни департиципиални адективи като *zmoklý* ‘измокрил(ият) се, подгизнал(ият)’, *zaostalý* ‘изостанал(ият)’ или активни детрансгресивни адективи като *napsavší* ‘написал(ият)’, *pokryvší* ‘покрил(ият)’, *zešilevší* ‘полудял/полуделият’ (Русинова 2002: 24);
- 3) Адвербиални периферни резултативи – *vztekle nadávat* ‘ругая вбесен/ побеснял от яд’, *chovat se nadutě* ‘държа се надуто/високомерно’;
- 4) Субстантивни лексикални резултативи – съдържащи доминантния резултативен маркер департиципиални номина аtribute – както одушевени като *opilec* ‘пияница’, *přistěhovalec – přistěhovalka* ‘пришълец – пришълка’, *trestanec – trestankyně* ‘затворник – затворничка’, така и неодушевени като *mazanec* ‘козунак’, *omrzlina* ‘измръзване; измръзнало (място)’; департиципиалноадективни номина есе – *zaostalost* ‘изостаналост’, *sklíčenost* ‘потиснатост’; а също и девербални номина patientis – *psaní* ‘писмо’, *psaníčko* ‘писъмце’, *povolení* ‘позволение, разрешение’, *vyšívání* ‘бродерия’, *vinutí* ‘бобина, намотка’, *sedlina* ‘утайка’, *sraženina* ‘съсирек’, както и съдържащи друг резултативен маркер девербални номина patientis като *slib* ‘обещание’, *objev* ‘открытие’, *výrobek* ‘изделие’, *smlouva* ‘договор’, *vyšívka* ‘бродерия’, *kresba* ‘чертеж’;
- 5) Вербални стативи в несобствена функция като вербални периферни резултативи – *Už leží // spí* ‘Вече лежи / спи’ вм. ‘Вече легна / е легнал // заспа / е заспал’;
- 6) Субстантивни нерезултативи в несобствена функция като субстантивни периферни нерезултативи – номина agentis като *učitel* ‘учител’, *obhájce* ‘защитник’, *prodavač* ‘продавач’, *lhář* ‘лъжец’, *letec* ‘летец’, *popravčí* ‘палач’;
- 7) Адективни квалитативи в несобствена функция като адективни периферни резултативи – срв. *starý* ‘стар’ ≈ *zestárly* ‘остарял’, *černý* ‘черен’ ≈ *načernalý* ‘(леко) почернял’, *černý* ‘черен’ ≈ *načerněný* ‘начернен’, *chladný* ‘студен; хладен’ ≈ *vychlazený* ‘изстуден’;
- 8) Адвербиални квалитативи в несобствена функция като адвербални периферни резултативи – срв. *vypadá starě* ‘изглежда стар’ ≈ *vypadá zestárle* ‘изглежда остарял’.

Разбира се, специално внимание заслужават и някои помощни езикови средства като частици, наречия и др.под. – да ги наречем резултативни оператори –, които особено в «слаба» за резултатива позиция допринасят за «актуализиране» на резултативния прочит<sup>9</sup>.

#### 4. Синхронен съпоставителен анализ на функционално-семантичните микрополета на резултативността в съвременния български и съвременния чешки език

Типологично ориентирианият синхронен съпоставителен анализ на функционално-семантичните микрополета на резултативността в съвременния български и в съвременния чешки език насочва към следните основни изводи:

1. За разлика от съвременния български език, който разполага с ясно оформено моноцентрично функционално-семантично микрополе на резултативността с микроядро грамемата «резултатив», т.е. със системно оформен ядрен морфологичен резултатив, характерен по принцип за всички глаголи, съвременният чешки език разполага с полицентрично функционално-семантично микрополе на резултативността с относително компактна структура и с поне три, при това неравностойно оформени ядра – (а) с по-добре развито морфосинтактично ядро (изградено от по-високофреквентните морфосинтактични пасивнопартиципиални или пасивноадективни резултативи и в непосесивен, и в посесивен вариант), (б) с морфологично ядро в зародиш (ако – разбира се – приемем доста по-нискофреквентния инконгруентен пасивнопартиципиален резултатив за морфологизиран), засягащи като цяло обектните глаголи, но сред тях най-вече транзитивите, и (с) с по-слабо развито синтактично ядро (конструкции с неособено продуктивните активни департиципиални адективи).
2. Както съвременният български език, така и съвременният чешки език разполагат с резултативна периферия от редица в различна степен функционално натоварени морфологични, синтактични и лексикални резултативи (обикновено секундарни, но нерядко и примарни). Прави впечатление, че доста от периферните резултативи са типологично и структурно идентични, от една страна, но и че чешката резултативна периферия е структурно по-богата, особено по отношение на синтактичните периферни резултативи, от друга страна.

---

<sup>9</sup> Типични и в двата съпоставяни езика резултативни оператори са частиците *вече* – *už* и *още* – *ještě*. Според някои наблюдения посочените чешки резултативни оператори имат по-висока фреквентност от българските си еквиваленти (Стойчев 1997: 108, Рангелова 1993: 54–63).

3. Ако в крайна сметка съвременният български език е с ясно оформено моноцентрично функционално-семантично макрополе на резултативността с макроядро глаголната морфологична категория «вид на действието», обхващаща в сферата на актива на практика цялата глаголна лексика, а в сферата на пасива предимно обектните (а сред тях особено транзитивните) глаголи, то съвременният чешки език разполага с полицентрично функционално-семантично макрополе на резултативността с основно макроядро, формиращо се около намиращата се в динамика глаголна морфосинтактична категория «резултативно състояние», обхващаща само част от глаголната лексика – обектните (а сред тях особено транзитивните) глаголи.
4. В структурно-типологично отношение при граматичните (морфологичните, морфосинтактичните и синтактичните) резултативи прави впечатление предпочитанието на българския език към аналитични словоформи и към синтактични конструкции с глагола *съм*, и доста по-рядко към конструкции с глагола *имам*, докато чешкият език използва и глагола *být* ‘съм’, и глагола *mít* ‘имам’ (при това вторият е доста агресивен особено в говоримия и в субстандартния език).
5. Отново в структурно-типологично отношение двата съпоставяни езика се различават и по това, че ако българският морфологичен резултатив се е оформил като аналитичен агентивен и пациентивен резултатив около активните и съответно пасивните причастия, то чешките наричани от нас морфосинтактичен и евентуално морфологичен резултатив са пациентивни и посесивни, генерирани или в процес на генезис около пасивните причастия и/или около пасивните департиципални адективи.

Разгледаните две функционално-семантични полета на резултативността са красноречив пример за проява на българо-чешката **междуетникова асиметрия** в частност и на **междуетниковата асиметрия** изобщо. Поради тази причина направените изводи и установените функционалноеквивалентни зависимости, макар и засягащи един частен случай, биха могли да представляват интерес и за теорията, и за практиката както на чуждоезиковото обучение, така и на превода.

### Библиография

- Асенова 1987: А с е н о в а, П. Относно *имам*-перфектните форми в българския език. – *Български език*, 1987, № 1–2, 149–151.
- Бондарко 1976: Б о н д а р к о, А. В. *Теория морфологических категорий*. Ленинград: Наука, 1976.

- Бондарко 1984: Б о н д а р к о, А. В. *Функциональная грамматика*. Ленинград: Наука, 1984.
- Васева, Иванова, Алексиева 1986: В а с е в а, И., М. И в а н о в а, Б. А л е к с и е в а. *Прояви на междуезикова асиметрия при превод от чужд език на български*. София: Издателство на БАН, 1986.
- Георгиев 1957 / 1976: Г е о р г и е в, В. Възникване на нови сложни глаголни форми със спомагателен глагол „имам“. – В: *Известия на Института за български език*, кн. V, 1957, 31–59.
- Георгиева 1983: Г е о р г и е в а, Е. *Обособените части на изречението от синтактично и от стилистично гледище*. София: Народна просвета, 1983.
- Грепъл, Карлик 1983: G r e p l, M., K a r l í k, P. *Gramatické prostředky hierarchizace sémantické struktury věty*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983.
- Данчев 2001: Д а н ч е в, А. *Съпоставително езиковедие. Теория и методология*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2001.
- Иванова 1974: И в а н о в а, К. *Начини на глаголното действие в съвременния български език*. София: Издателство на БАН, 1974.
- Карлик – Некула – Русинова 1995: K a r l í k, P., M. N e k u l a, Z. R u s í n o v á. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995.
- Карлик – Плескалова 2002: K a r l í k, P., J. P l e s k a l o v á. Rezultativ (kategorie výsledného stavu). – In: *Encyklopedický slovník češtiny*. Ed. P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, 377.
- Карцевски 1974: K a r c e v s k í j, S. Asymetrický dualismus lingvistického znaku. – In: *Principy strukturní syntaxe I*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1974, 26–30.
- Куцаров 1985: К у ц а р о в, И. *Очерк по функционално-семантична граматика на българския език*. Пловдив: ПУ „Паисий Хилендарски“, 1985.
- Куцаров 1993: К у ц а р о в, И. *Проблеми на българската морфология*. Пловдив: ПУ „Паисий Хилендарски“, 1993.
- Куцаров 1994: К у ц а р о в, И. *Едно екзотично наклонение на българския глагол*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1994.
- Куцаров 2007: К у ц а р о в, И. *Теоретична граматика на българския език. Морфология*. Пловдив: ПУ „Паисий Хилендарски“ 1994.
- Людсканов 1969: Л ю д с к а н о в, А. Принципът на функционалните еквиваленти – основа на теорията и практиката на превода. – В: *Изкуството на превода*. София: Наука и изкуство, 1969, 99–115.
- Маровска 2005: М а р о в с к а, В. *Новобългарският перфект*. София: Ромина, 2005.
- Матезиус 1925: M a t h e s i u s, V. Slovesné tvary typu perfektivního v hovorové češtině. – *Naše řeč*, č. 9, 1925, 200–202.
- Мирчев 1973 / 1976: М и р ч е в, К. За съчетанията на глагола *имам* + минало страдателно причастие в българския език. – *Български език*, 1973, № 6, 565–567.
- Начева-Марванова 2010: Н а ч е в а – М а р в а н о в á, М. *Perfektum v současné češtině*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009.
- Ницолова 2008: Н и ц о л о в а, Р. *Българска граматика. Морфология*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2008.
- Пенчев 1968: П е н ч е в, Й. Конструкции с глагола *имам*. – В: *Славистичен сборник*. София: Издателство на БАН, 1967, 173–177.

- Рангелова 1993: R a n g e l o v á, A. J. *Hodnotící částice v české větě v porovnání s bulharštinou*. Praha, 1993 (дисертационен труд).
- Русинова 2002: R u s í n o v á, Z. Adjektivum deverbální. – In: *Encyklopedický slovník češtiny*. Ed. P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, 24.
- Стойчев 1997: С т о й ч е в, С. Българското непреизказно нестрадателно изявително сегашно време и неговите чешки функционални еквиваленти. – *Алманах Бохемиа '97*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1997, 98–110.
- Стойчев 2014: С т о й ч е в, С. Два чешки синтактични функционални еквивалента на българския морфологичен активен резултатив. – В: *Движение и пространство в славянските езици, литератури и култури. Сборник от Дванадесетите национални славистични четения 9 – 10 май 2014* (под печат).
- Хаузенблас 1963: H a u s e n b l a s, K. Slovesná kategorie výsledného stavu v dnešní češtině. – *Naše řeč* 46, 1963, 13–28.
- Шимандъл 2000: Š i m a n d l, J. Morfologická problematika v jazykové poradně (1. část), II. – *Naše řeč* 83, 2000, 70–76.

## ИЗТОЧНИЦИ

Корпус – SYN2010, 2010: *Český národní korpus – SYN2010*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010. Достъпен от WWW:< <http://www.korpus.cz>>.

Паралелен корпус – InterCorp: *Český národní korpus – InterCorp*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha. Cit.08.05.2014, достъпен от WWW:< <http://www.korpus.cz>>.

<https://www.google.cz/>

<https://www.google.bg/>

e-mail: [stilijan@abv.bg](mailto:stilijan@abv.bg)